

راهبردهای تجارت بین‌الملل اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

نویسندگان: الله مراد سیف^۱، علی‌اکبر حافظیه^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۱۸

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۶/۲۰

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال شانزدهم، شماره ۶۰، پاییز ۱۳۹۲

چکیده

تعامل سازنده و مؤثر جمهوری اسلامی ایران با جهان در شرایط تحریم، نیازمند داشتن راهبردهای تجارت بین‌الملل هم‌راستا با آرمانها و ارزشها و مبتنی بر مصالح بلندمدت نظام اسلامی است؛ به‌گونه‌ای که در یک حرکت دائمی و تکاملی، بسترهای مناسب برای ایجاد تغییر در درون نظام فراهم شود. نقطه آغازین این فرایند، توجه هوشمندانه به ظرفیتهای برای غلبه بر چالشها در چارچوب قواعد و هنجارهای جهانی از یک سو و نیز مبانی و ارزشهای بنیادین از سوی دیگر می‌باشد؛ از این رو سؤال محوری این مقاله آن است که «چه راهبردهایی در تجارت بین‌الملل برای جمهوری اسلامی ایران مناسب است که هم آرمانها و اهداف خود را حفظ کند و هم بتواند با تهدیدات اقتصادی ناشی از تحریم مقابله کند».

در این مقاله با بررسی قابلیت‌های اقتصادی نظام جمهوری اسلامی ایران و شناسایی مؤلفه‌های اصلی تأثیرگذار (داخلی و خارجی) بر الگوی تعامل مناسب اقتصادی با جهان و ارزیابی این عوامل از منظر ارتباط با اهداف اساسی نظام، عوامل کلیدی مشخص و سپس با تناظر برقرار کردن بین آنها در الگوی قوت-ضعف و فرصت-تهدید (سوات) راهبردهای مناسب استخراج و در نهایت، ضریب جذابیت این راهبردها با ملاحظه شرایط جدید داخلی و خارجی مشخص شده است. نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که جمهوری اسلامی ایران باید با بهره‌گیری از منابع عظیم خدادادی طبیعی، منابع انسانی مؤمن و کارآمد، ظرفیتهای علمی، واپایش اقتصاد غیررسمی، ایجاد تغییر در روشها، اصلاح و بهبود مستمر در برنامه‌ها در بعد داخلی و همچنین ارتقای کارآمدی، تحرک بی‌وقفه و جهت‌دار دیپلماسی و حضور فعال در معاهدات و هسته‌های منطقه‌ای و جهانی، شناسایی بازارهای جدید (کالایی-مکانی)، تعامل با اقتصاد بین‌الملل در چارچوب اصول حکمت و عزت و مصلحت و استفاده از ظرفیت ترانزیتی و فرصت دسترسی مستقیم به آبراه‌های آزاد در بعد خارجی، به هدف رشد و شکوفایی و مقابله با تهدیدات بیرونی و ضعفهای درونی دست یابد. مجموعه این نتایج حاکی از آن است که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از طریق به‌کارگیری رویکرد اقتصاد مقاومتی در تعامل تجاری با جهان، ضمن پیشبرد آرمانها و اهداف، با تهدیدات موجود، از جمله تحریم نیز به‌خوبی مقابله نماید.

واژگان کلیدی:

تجارت بین‌الملل، اقتصاد مقاومتی، راهبرد، تعامل اقتصادی، تحریم

۱. دانشیار اقتصاد بین‌الملل دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۲. دکتری اقتصاد دانشگاه جامع امام حسین (ع) (نویسنده مسئول)

تحولات فنی و سیاسی در نیم قرن گذشته، جهان را وارد عصر جدیدی کرده است که ویژگی برجسته آن، کاهش سریع فاصله‌های جغرافیایی، ادغام فزاینده نظام‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و رشد سریع تولید و مصرف است. روند جهانی‌سازی فرایندهای تولید، توزیع و مصرف را دگرگون کرده، ساختارهای اقتصادی و سیاسی را متحول ساخته، موجب تغییراتی بنیادین در مدیریت اقتصادی و سیاسی جهان گردیده که تعامل اقتصادی با جهان را الزام‌آور کرده است. از طرفی در شرایط حاضر، آمریکا با تداوم حضور خود در منطقه و ایجاد روابط با دول همسایه ایران در شمال، جنوب، شرق و غرب درصدد ایجاد فضایی رعب‌انگیز و تنش‌زا برای ارتباط کشورها با جمهوری اسلامی ایران است. مخالفت جمهوری اسلامی ایران با طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا در منطقه، به رسمیت نشناختن رژیم اشغالگر صهیونیستی و احساس خطر آن رژیم از سوی ایران، تأکید بر استقلال و پیگیری عزت‌مدارانه دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای، منجر به احساس خطر از این ناحیه برای آمریکا و متحدانش شده است. به همین دلیل و بنابر اهمیت راهبردی ایران و سیاستی که در قبال این دولت‌ها سر لوحه سیاست خارجی خود قرار داده، موجب مقابله شدید آمریکا با جمهوری اسلامی ایران در فضای بین‌المللی شده است. راهبرد آمریکا در منطقه خاورمیانه، مبتنی بر محدود ساختن و منزوی کردن و به طور کلی، حذف جمهوری اسلامی ایران از معادلات منطقه است و برای رسیدن به این مهم و نیز تسلط بر منابع اقتصادی و موقعیت راهبردی منطقه از تمامی ابزار دیپلماسی و حتی تهدید نظامی در مقیاس گسترده استفاده می‌کند. با توجه به رشد و گسترش پرشتاب تجارت جهانی، دستیابی به توسعه اقتصادی، مستلزم درک نظریه‌ها و شناخت چگونگی روابط و تعامل سیاست‌های داخلی، منطقه‌ای و جهانی است. تعارض ذاتی و ایدئولوژیک نظام سلطه با نظام اسلامی، لزوم قدرتمندی نظام اسلامی در مقابله با تهدیدات را آشکار ساخته است. در این راستا، یافتن راهبردهای تجارت بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران در چارچوب رویکرد اقتصاد مقاومتی، جایگاه ویژه‌ای دارد که در این مقاله - که مستخرج از رساله دکتری نویسنده می‌باشد - بدان پرداخته شده است. پس از این مقدمه، ابتدا ادبیات تحقیق مطرح و سپس روش تحقیق، فرآیند انجام تحقیق، چارچوب مفهومی تحقیق و در ادامه، تحلیل یافته‌ها و در پایان، خلاصه و نتیجه‌گیری را خواهیم داشت.

ادبیات تحقیق

۱- اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ برای اولین بار واژه «اقتصاد مقاومتی» را که از آن به عنوان راه برون‌رفت از مقطع حساس و سرنوشت‌ساز کنونی یاد کرده‌اند، وارد ادبیات سیاسی و اقتصادی ما نمودند. ایشان در تعریف اقتصاد مقاومتی، بیانات متعددی ایراد فرموده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

«اقتصاد مقاومتی، یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان می‌دهد و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند. این یک فکر است، یک مطالبه عمومی است؛ یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تضمین‌کننده رشد و شکوفایی یک کشور باشد» (بیانات ۹۱/۵/۱۶). «مقاومت، تنها با استحکام بخشیدن به بنیانها صورت می‌گیرد. هر سیل بنیان‌کنی وقتی به یک صخره استوار برسد، نمی‌تواند در آن اثر بگذارد. ما باید خود را استوار و مستحکم کنیم و بنیانهای فرهنگی و اقتصادی و سیاسی خود را استحکام ببخشیم» (بیانات ۱۳۸۱/۳/۷). «وظیفه همه ما این است که سعی کنیم کشور را مستحکم، غیرقابل نفوذ، غیرقابل تأثیر از سوی دشمن، حفظ کنیم و نگه داریم؛ این یکی از اقتضائات «اقتصاد مقاومتی» است که ما مطرح کردیم. در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آنچه ممکن است در معرض توطئه دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند» (بیانات ۹۲/۱/۱).

تشدید تحریمها علیه جمهوری اسلامی، توجه اندیشمندان و متفکران داخلی را نیز به طراحی و پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی معطوف ساخته است؛ از این‌رو برخی صاحب‌نظران نیز تعاریف دیگری از اقتصاد مقاومتی ارائه کرده‌اند، از جمله اینکه: «الگوی اقتصاد مقاومتی، یک الگوی اسلامی است که کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی را تعیین می‌کند؛ به‌گونه‌ای که از سویی ناظر به اوضاع داخلی اقتصاد کشور و پوشش نقاط ضعف است و از سوی دیگر با اتکا بر نقاط قوت اقتصاد داخلی، حقوق پایمال شده ملت را از کشورهای متجاوز استیفا کرده و زمینه‌ساز هدایت بشر است» (معلمی، ۱۳۹۱). «اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار و متعاقبا تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن و در شرایط آرمانی، تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که قطعا باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریتهای عقلایی و مدبرانه، پیش‌شرط و الزام چنین موضوعی

است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است» (خوش‌چهره، ۱۳۹۱). «اقتصاد مقاومتی ماهیتاً اقتصادی مردمی است. ضروری است که مردم وارد این عرصه شوند. برای شناخت بسترها و زمینه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی، نخست باید به آسیب‌شناسی اقتصاد کشور و موانع و نیازمندی‌های تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخت» (درخشان، ۱۳۹۱).
در جمع‌بندی موارد مذکور اقتصاد مقاومتی، مجموعه تدابیر مدیریتی اقتصادی است که:

- آسیب‌پذیری اقتصاد را در برابر خطرهای متعددی که اقتصاد ایران را تهدید می‌کند، کاهش دهد.
- در شرایط فشار، روند رو به رشد اقتصادی (و شکوفایی) در کشور را حفظ کند.
- حوزه‌های فشار را شناسایی نموده و به دنبال آن، برای واپایش و بی‌اثر کردن آنها و تبدیل تهدیدات به فرصت، قابلیت داشته باشد.
- با اتکا بر قوت‌های اقتصاد داخلی به مقابله با ضعفها پرداخته، حقوق پایمال شده ملت را از کشورهای متجاوز استیفا نماید.

۲- مبانی ارزشی و اهداف اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران

نظام اقتصادی حاکم در دنیای فعلی، بر اساس برداشت و تفسیر خاصی که از خدا، جهان، انسان و جامعه ارائه می‌دهد، بنیانهایی خود را بنا نهاده و انسان‌گرایی افراطی (اومانیزم) را در همه فعالیت‌های اقتصادی، اصل پایداری قرار داده و نظام اقتصادی را بر پایه اعتقاد به این آموزه‌ها طراحی و اجرا کرده است. در هر نظامی، الگوهای رفتاری در عرصه فعالیت‌های اقتصادی، برخاسته از حقوق اقتصادی، از اصول و قواعد اساسی نظام اقتصادی آن شکل می‌گیرد و آن اصول و قواعد اساسی، بر اساس دیدگاه خاصی که هر نظامی درباره مقوله‌های خدا، جهان، انسان و جامعه ارائه می‌دهد، سامان می‌یابد (یوسفی، ۱۳۸۶). امام خمینی (ره) بر این اعتقاد هستند که «پیغمبرها تاریخشان معلوم است و اینها آمده‌اند که بسیج کنند این مستمندان را که بروند این غارتگرها را سرجای خودشان بنشانند و عدالت اجتماعی را درست کنند» (صحیفه نور، ج ۷: ۲۰۵). ناگفته پیداست که دستیابی به استقلال، از اهداف اولیه انقلاب شکوهمند اسلامی بوده و به طبع توجه به خودکفایی اقتصادی و در نتیجه، حصول استقلال همواره مد نظر حضرت امام بوده است. بر اساس مطالب مذکور، از مهم‌ترین اصول و مبانی توسعه در اندیشه امام راحل، جاودانگی و جامعیت دین

اسلام می‌باشد. با توجه به این اصل مهم، به خوبی مشخص می‌شود که توسعه جامعه الهی ذاتا با توسعه جوامع غیرالهی متفاوت خواهد بود. بنا به همین نگاه، حضرت امام خمینی (ره) شاخص و معیار جدیدی برای توسعه مطرح می‌کنند. از نظر ایشان، اقتصاد تنها یک وسیله برای رسیدن به اهداف غایی بشر است و نه هدفی که همه فعالیت‌های انسان بر مبنای آن تنظیم شود. به عبارت دیگر، بر اساس بینش الهی که کمال انسان را در قرب هرچه بیشتر نسبت به خداوند و بالاترین ابتهاج ممکن برای انسان را در بندگی خداوند می‌داند، محور اصولی توسعه، ایجاد و توسعه بستر رشد عبودیت و بندگی در همه ابعاد به صورتی هماهنگ و برای رسیدن به قرب الهی و ایجاد شرح صدر برای تسلیم و تعبد است. با توجه به این بینش الهی، امام راحل همواره به این بعد اساسی از توسعه توجه داشتند و تمامی برنامه‌ریزان را توصیه و تنبه می‌دادند که هدف اساسی اسلام و جوامع الهی، تربیت انسان در تمام ابعاد می‌باشد. در بررسی مبانی ارزشی از دیدگاه مقام معظم رهبری نیز به عوامل مهمی برخورد می‌کنیم. برای نمونه، ایشان می‌فرمایند: «پیشرفت از نظر غرب، پیشرفت مادی است؛ محور، سود مادی است؛ هرچه سود مادی بیشتر شد، پیشرفت بیشتر شده است؛ افزایش ثروت و قدرت. این، معنای پیشرفتی است که غرب به دنبال اوست؛ منطق غربی و مدل غربی به دنبال اوست و همین را به همه توصیه می‌کنند. پیشرفت وقتی مادی شد، معنایش این است که اخلاق و معنویت را می‌شود در راه چنین پیشرفتی قربانی کرد. (بیانات ۸۶/۲/۲۵). باید با افزایش محسوس درآمد سرانه، رشد تولید ناخالص ملی، حضور در رقابتهای اقتصادی بین‌المللی، رفع فقر و محرومیت و برقراری عدالت، الگوی موفق از اقتصاد به جهان عرضه می‌کردیم و کار آمدی کشور در جهت رشد و رونق اقتصادی و تأمین عدالت را برجسته‌تر به دنیا نشان می‌دادیم (بیانات ۸۵/۱۱/۳۰). این انقلاب بر پایه اصول مستحکمی بنا شد: هم اجرای عدالت را مورد نظر قرار داد، هم آزادی و استقلال را که برای ملتها از مهم‌ترین ارزشهاست مورد توجه قرار داد، هم معنویت و اخلاق را. این انقلاب، ترکیبی از عدالت‌خواهی و آزادی‌خواهی و مردم‌سالاری و معنویت و اخلاق است. . . با منطق اسلام، پیشرفت بدون عدالت ارزشی ندارد. پیشرفت غربی‌ها بادکنکی است (بیانات ۸۱/۳/۱۴). نظام جمهوری اسلامی است. نظام مستقل، نظام عزت‌مدار، نظام شجاع، نظامی متکی به مردم، آن هم مردمی امتحان داده، مردمی حامل یک ایمان عمیق که نه در زبان بلکه در عمل و نه در یک عرصه بلکه در عرصه‌های گوناگون، این ایمان را تجسم بخشیدند و نشان دادند؛ مردمی به‌شدت متنفر از سلطه خارجی و دارای خاطرات بسیار تلخ از آنها (بیانات ۸۰/۱۲/۲۷).

یکی دیگر از ارزشها این است که سیاست خارجی ما به سه اصل عزت و حکمت و رعایت تقیه - در آن مواردی که باید تقیه کرد - متکی باشد. معنای عزت این است که جامعه و نظام اسلامی، در هیچ یک از برخوردهای بین‌المللی خود، نباید طوری حرکت کند که منتهی به ذلیل شدن اسلام و مسلمین شود... حکمت، یعنی نظام اسلامی، حکیمانه کار کند و از روی احساسات و بی‌توجه به منافع و شرایط لازم و بهره‌هایی که ما باید از رابطه با دنیا بگیریم، حرکت نکند. . . تقیه سپر مؤمن است. سپر را کجا به کار می‌برند؟ سپر در میدان جنگ مورد استفاده قرار می‌گیرد و به هنگام درگیری به کار می‌آید (بیانات ۱۳۶۸/۱۱/۹)».

۳- راهبردهای رایج توسعه و تعامل اقتصادی با جهان

با وجود محدودیتهای معینی که در اکثر رهیافتهای جهانی وجود دارد، راهبردهای متفاوتی از توسعه و تعامل اقتصادی با جهان وجود دارد. از دیدگاه والرشتاین^۱ بر اساس تئوری نظام جهانی، اصولاً تنها سه راهبرد از تعامل و توسعه با جهان وجود دارد؛ راهبرد بهره‌برداری از فرصت و موقعیت، راهبرد بهبود و ارتقا از طریق دعوت و طلب و راهبرد خوداتکایی. نخستین راهبرد از نوع کلاسیک است، تقریباً همسان با آنچه به عنوان سرمایه‌داری دولتی از آن سخن گفته می‌شود. این راهبرد در برگیرنده اقدام معترضانة دولت برای دگرگونی ساختار مزیت‌های نسبی با هدف تسخیر بازارهای خارجی است؛ البته همه کشورها توانایی و ظرفیت بهره‌گیری از فرصت و موقعیت را ندارند. راهبرد دوم، توسعه از طریق دعوت و طلب، مبتنی بر مزیت‌های نسبی موجود، همچون سطح پایین دستمزد و یک مهمان‌نوازی کلی (قابل مقایسه با مدل لیبرال) می‌باشد. بدیهی است که همه کشورها به قدر کافی مهمان‌نواز نخواهند بود. راهبرد سوم، خوداتکایی، با جهت‌گیری‌اش به سوی داخل و درون، از هردو راهبرد دیگر فاصله می‌گیرد. با وجود این، در عرصه نظام کنونی، مطابق با تفکر توسعه نظام جهانی این راهبرد، کمترین احتمال موفقیت را دارد (هتته، ۱۹۳۹).

در طول دهه ۱۹۷۰ سیاست اصلی توسعه و تجارت، سیاست «خود اتکایی»^۲ بود. پایه و اساس نظری خوداتکایی به عنوان یک راهبرد توسعه در فرضیه‌های زیر خلاصه شده است (غفاری، ۱۳۸۶):

- اولویتها به سوی تولید برای نیازهای اساسی مردم تغییر خواهد کرد.

1. Immanuel Wallenstein
2. Self-reliance

- در خوداتکایی مشارکت توده‌ای تضمین می‌شود.
 - از منابع داخلی بهتر بهره‌برداری می‌شود.
 - خلاقیتها برانگیخته می‌شود.
 - انطباق و سازگاری بیشتری با شرایط محلی برقرار خواهد شد.
 - تنوع بسیار بیشتری در توسعه وجود خواهد داشت.
 - از خودبستگی کمتری در آن خواهد بود.
 - تعادل بوم‌شناختی به نحوی آسان‌تر به دست خواهد آمد.
 - رویکردهای مهم خارجی، داخلی شده یا در همان سطح به همسایگان اختصاص داده می‌شود.
 - همبستگی با دیگران پایه و بنیانی محکم می‌یابد.
 - توانایی مقاومت و ایستادگی در برابر دستکاری‌ها به علت وابستگی تجاری افزایش می‌یابد.
 - قابلیت دفاع نظامی کشور افزایش پیدا می‌کند.
 - مرکز و پیرامون امروز به وضع و موقعیتی برابر تبدیل می‌شود.
- در نگاه بعضی اقتصاددانان، راهبردهای توسعه در قالب سه راهبرد درون‌گرای حمایتی، برون‌گرا و راهبردهای نوین تقسیم‌بندی می‌شود که در ادامه به آن اشاره می‌گردد.

۳-۱- راهبردهای درون‌گرای حمایتی

صاحب‌نظران پیرو این مکتب معتقدند، شرایط گذر برای کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته متفاوت است؛ چون کشورهای توسعه‌نیافته امروزی، ناچار از مقابله با موانع درونزا و برونزای توسعه‌نیافتگی هستند. با در نظر گرفتن این مسائل، الگوهایی را باید به کار گرفت که بیشتر از شرایط داخلی کشورهای توسعه‌نیافته مایه می‌گیرد؛ یعنی عمدتاً باید روی اقتصاد ملی تکیه کرد (حریری اکبری، ۱۳۷۸). این رویکردها شامل رویکرد خودکفایی و راهبرد جایگزینی واردات است. در رویکرد خودکفایی، تولید متوجه و معطوف به بازار داخل است و درصدد پاسخگویی به تقاضای داخلی می‌باشد و در این رویکرد، توجه جدی به اهداف آرمانی و ارزشها و دستیابی به آنها می‌شود. ریشه توسعه در کشورهای توسعه‌یافته، قطع وابستگی از جمله وابستگی به اقلام وارداتی خارجی و اتکا به توان داخلی است (غفاری، ۱۳۸۶). راهبرد جایگزینی واردات، یک راهبرد درون‌نگر برای توسعه می‌باشد. به عبارت

ساده‌تر، در این راهبرد سعی می‌شود تولیدات داخلی، جایگزین واردات (به‌ویژه واردات صنعتی) شود. این راهبرد ابتدا توسط کشورهای آمریکای لاتین به کار گرفته شد. علت اصلی این امر نیز تحمیل رکود اقتصادی در دهه ۱۹۳۰ و از هم‌گسیختگی تجارت بین‌المللی در دهه ۱۹۴۰ بوده است (گریفین، ۱۳۷۸).

۳-۲- راهبردهای برون‌گرا

این راهبردها شامل توسعه صادرات و جایگزینی صادرات است. راهبرد توسعه صادرات غالباً مورد حمایت اقتصاددانان نئوکلاسیک و محافظه‌کاران بوده است که از لحاظ نظری معتقد به برقراری نظام تجارت آزاد، سازوکار خودکار عرضه و تقاضا و عدم مداخله دولت هستند. این راهبرد از طرف اقتصاددانانی مانند بالاسا، کروگر، بالدوین^۲، کرن کراس^۳ و مین^۴ مورد حمایت قرار گرفته است (بهکیش، ۱۳۸۰). در راهبرد جایگزینی صادرات به جای تولید مواد خام اولیه، آنها را با صادرات فرآورده جایگزین می‌کنند. به بیان دیگر، ممانعت از صادرات مواد خام اولیه (چه معدنی، چه کشاورزی) و انجام صادرات پس از فرآوری در داخل صورت می‌گیرد. این راهبرد، نوعی راهبرد منابع بنیان می‌باشد (صادقی یارندی، ۱۳۸۵).

۳-۳- راهبردهای نوین

۳-۳-۱- ادغام وسیع

پس از اتمام جنگ جهانی دوم، با تأسیس نهادهایی مانند سازمان ملل متحد (در سال ۱۹۴۵)، صندوق بین‌المللی پول، بانک ترمیم و توسعه، بانک جهانی (در سال ۱۹۴۵) و گات (در سال ۱۹۴۷) اولین قدمها در راستای هماهنگ‌سازی کشورها در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی فراهم گردید. تا دهه ۱۹۷۰ روند ادغام و وابستگی اقتصادها به یکدیگر (جهانی‌شدن) به کندی پیش می‌رفت. روند ادغام اقتصادی کشورها از اوایل دهه ۱۹۷۰ سرعت بیشتری به خود گرفت و در دهه ۱۹۹۰ به اوج رسید. چهار مؤلفه کلیدی از ادغام جهانی به شرح زیر می‌باشد (جعفری صمیمی، ۱۳۸۴):

- مؤلفه‌های اقتصادی: شامل تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری اسنادی، دریافت و پرداختهای بین‌المللی
- مؤلفه‌های فنی: شامل تعداد کاربران اینترنت، ارائه‌دهندگان اینترنت، سرورهای

اینترنتی امن

1. Balsa
2. Baldwin
3. Cairn Cross
4. Mint

- مؤلفه‌های سیاسی: شامل تعداد سفارتخانه در کشورها، عضویت در سازمانهای بین‌المللی، مشارکت در مأموریت پاسدار صلح شورای امنیت
 - مؤلفه‌های فردی: شامل جهانگردی و مسافرت بین‌المللی، ارتباط تلفنی بین‌المللی، دریافت و پرداخت درآمدی
- ادغام وسیع به این معنی است که تولید، شامل جریان کالاها در ماورای مرزها و در سلسله مراتب ادغام‌شده بنگاه‌های بین‌المللی سازماندهی می‌شود. یکی از نشانه‌های آن، افزایش اهمیت نسبی تجارت بین بنگاه‌ها و بین صنایع مرتبط در محل‌های جغرافیایی متفاوت است.

۳-۳-۲- وابستگی متقابل

راهبرد دیگری است که نظر بسیاری از اندیشمندان حوزه توسعه و تجارت را به خود معطوف داشته است. ریچارد روز کرانس در تعریف وابستگی متقابل، آن را نوعی پیوند می‌داند. وابستگی متقابل را می‌توان به عنوان پیوند مستقیم و مثبت منافع دولتها تعریف کرد که با تغییر در موقعیت یک دولت، جایگاه سایرین را در همان جهت تغییر می‌دهد. وابستگی متقابل به مفهوم نظامی است که در آن دولتها معمولاً در نردبان موقعیت بین‌المللی و توازن اقتصادی، قدرت، رفاه دسترسی به اطلاعات یا فناوری با هم بالا و پایین می‌روند. کیون و نای می‌نویسد: وابستگی به معنای وضعیتی است که نیروهای خارجی آن را تعیین می‌کنند یا تا حد زیادی تحت تأثیر قرار می‌دهند. وابستگی متقابل در ساده‌ترین مفهوم وابستگی دو جانبه است. ریچارد کوپر بر بعد اقتصادی تأکید می‌کند و آن را حساسیت تعاملات اقتصادی میان دو یا چند دولت به تحولات اقتصادی درون آن دولتها می‌داند و تأکید می‌کند که لازمه وابستگی متقابل دو جانبه بدون حساسیت است (نای و کیون، ۱۹۷۱).

۳-۳-۳- تجارت راهبردی (گلیسین، ۲۰۰۱)

تجارت راهبردی، راهبرد دیگری است که در تجارت بین‌الملل و تعامل اقتصادی در جهان مطرح می‌باشد. این راهبرد، گونه تکامل‌یافته و به‌روز شده نظریه سنتی تجارت است که بر پایه عنصر کمک یا مزیت نسبی مبتنی بود. این راهبرد در اوایل دهه ۳۰ توسط هکشر^۱ و برتیل اوهلین^۲ مطرح شد. نظریه تجاری آنها که به مدل HO^۳ معروف شد، هزینه‌ها و مزایای نسبی تولید یک کالا را بررسی می‌کرد. براساس این مدل که بر پایه فرضیات نئوکلاسیک استوار بود، یک کشور در تولید و صادرات

1. Herckscher
2. Bertie Ohlin
3. Herckscher – Ohlin

آن دسته از کالاها و خدماتی تخصص می‌یابد که از نظر هزینه، دارای مزیت نسبی باشد. در این نظریه، شرکتها و دولتها می‌توانند در بازارهای جهانی که در آنها رقابت نسبی برقرار است، رفتار راهبردی داشته باشند؛ یعنی در انتخاب یا رد راهبردهای تجاری به ضعف یا قوت داخلی و تهدید یا فرصت خارجی توجه نمایند. این نظریه از پذیرش رقابت نسبی، صرفه‌جویی در مقیاس، یادگیری در نتیجه عمل، اهمیت تحقیق و توسعه، فرایندهای انباشتی و تسری فناوری ناشی می‌شود. شاید بتوان گفت با ملاحظاتی در این تحقیق برای دستیابی به راهبردهای مناسب تجارت بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران از این الگو استفاده شده است.

۴- تعامل اقتصادی با جهان در اسناد بالادستی نظام

تعامل اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با اقتصاد جهانی از مباحث عمده‌ای است که در اسناد بالادستی نظام مورد توجه قرار گرفته و از وجوه مختلف به اهمیت آن اشاره شده است، از جمله در بخشهایی از سند چشم‌انداز بیست‌ساله و نیز برنامه چهارم توسعه، موارد پنجگانه زیر مورد اشاره قرار گرفته است (خامی، ۱۳۸۷):

- ۱- روان کردن تجارت با دنیا
 - ۲- استاندارد کردن سازوکارهای تعرفه‌ای
 - ۳- بهره‌گیری از بازارهای جهانی
 - ۴- ارتباط با سازمانهای تجاری بین‌المللی همچون سازمان تجارت جهانی
 - ۵- همکاری‌های منطقه‌ای در شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری و تشکیل منطقه ترجیحی تجاری با برخی کشورهای عربی خاورمیانه یا بعضی کشورهای عربی خلیج فارس
- همچنین در برنامه پنجم توسعه به ساماندهی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و ایفای نقش مؤثر آنها در تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله نظام، اعمال مدیریت یکپارچه و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در این مناطق، هم‌پیوندی و تعامل اثرگذار اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی و ارائه الگوی توسعه ملی در بخشهای مختلف اشاره شده است.^۱

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق با موضوع «راهبردهای تجارت بین‌الملل اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران» به کاوش و شناسایی عناصر مهم اقتصاد بین‌الملل (تهدیدات و فرصتها) و همچنین به بررسی عوامل قدرت و ضعف داخلی پرداخته سپس با

بهره‌گیری از مبانی نظری موجود در حوزه‌های علمی اقتصاد، امنیت‌پژوهی، روابط بین‌الملل و مدیریت استراتژیک، به دنبال شناسایی الگوهای به‌کارگیری شده در این رابطه بوده تا با تجزیه و تحلیل موارد فوق به ارائه راهبردهای عملی و کاربردی در این حوزه بپردازد؛ از این‌رو با توجه به موارد یاد شده، می‌توان روش تحقیق را از نوع موردی، کاوشی، توصیفی، تحلیلی و کاربردی دانست.

۱- مدل SWOT

از زمان ظهور مدیریت راهبردی^۱ و تفکیک آن به عنوان یک حوزه مطالعه در مدیریت متعارف^۲ بیش از شش دهه می‌گذرد که در این زمان، نظریه‌ها و تحلیل‌های راهبردی متفاوتی ارائه شده‌اند که برخی به عنوان نظریه‌های غالب پدیدار شده و برخی نیز رو به افول گذاشته‌اند (بنی‌اسد، ۱۳۹۰). در سال ۱۹۷۱ کنت اندروز در حوزه راهبرد، کتابی با عنوان «مفهوم راهبرد سازمان»^۳ تألیف کرد. در این دوره، اولین مکتب مدیریت راهبردی، مکتب طراحی پایه‌گذاری شد که تمرکز آن روی شناسایی فرصتها و تهدیدات خارجی و قوتها و ضعفهای داخلی بود و ماتریس سواتو نظریه شایستگی‌های متمایز در این دوره طراحی و استفاده شدند (بنی‌اسد، ۱۳۹۰). در حقیقت، تحلیل سوات در شناسایی و تشخیص روابط موجود محیطی و توسعه مسیرهای مناسب می‌تواند به کشورها نیز مانند سازمانها کمک کند. با استفاده از این تحلیل می‌توان قوتها، ضعفها، فرصتها و تهدیداتی را که یک کشور با آنها مواجه است، شناسایی کرد و از مزایای رقابتی یک کشور نسبت به سایر کشورها آگاهی یافت. بررسی و تحلیل عوامل محیط داخلی و محیط خارجی مؤثر بر الگوی تعامل مؤثر و سازنده با اقتصاد بین‌الملل و شناسایی قوتها و ضعفهای ملی و منطقه‌ای، همراه با فرصتها و تهدیداتی که محیط خارجی بر جنبه‌های توسعه‌ای و امنیتی کشور وارد می‌کند، سبب می‌شود تا محقق مهم‌ترین مسائل استراتژیک مرتبط با توسعه و امنیت ملی کشور را شناسایی کند. پس از آن باید برای حل هر مشکل، اقدام به تدوین اهداف راهبردی مناسب و در پی آن به منظور تحقق هر هدف راهبردی، به تدوین راهبردهای مناسب پرداخت. با توجه به هدف کلی مقاله و متغیرهای محیطی حاکم در سطوح ملی و فراملی و برای تطبیق فعالیتها با شرایط خود در چنین محیط متلاطم، مدل سوات را انتخاب نموده‌ایم.

1. S= Strength -W= Weakness, O= opportunity, T= threat

2. Strategic management

3. Conventional Management

4. Concept of Corporate Strategy

- در الگوی «سوات» همیشه چهار راهبرد کلی به شرح زیر شکل می‌گیرد:
- **راهبردهای SO** (راهبردهای تهاجمی): این راهبرد مبتنی بر بهره‌گیری از توانمندی‌ها و قوتها برای استفاده از فرصتهای موجود است.
 - **راهبردهای WO** (راهبردهای محافظه‌کارانه): این راهبرد مبتنی بر کاهش یا حذف ضعفها با استفاده از فرصتهای به‌وجود آمده است.
 - **راهبردهای ST** (راهبردهای رقابتی): در این راهبرد برای جلوگیری از تهدیدات، از قوتها موجود استفاده می‌شود.
 - **راهبردهای WT** (راهبردهای تدافعی): در این راهبرد باید با پرهیز از تهدیدات خارجی، ضعفهای داخلی را اصلاح کرد.
- یکی از ابزارهای مناسب برای انتخاب یک راهبرد از میان چند راهبرد، استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی است. این ماتریس اولویت راهبردها را بر اساس میزان جذابیت راهبردها مشخص می‌سازد.

۲- الگوی تحقیق

در این تحقیق، ضمن دستیابی به اهداف اساسی از طریق بررسی مبانی ارزشی نظام جمهوری اسلامی ایران و اسناد بالادستی به مؤلفه‌های اساسی در تعیین راهبرد مناسب تعامل اقتصاد بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران در محیط بیرونی و داخلی دست یافته سپس با شناسایی عناصر مؤثر در محیط بیرونی و محیط ملی به سنجش ارتباط موضوعی این عناصر از طریق پرسشنامه «تعیین ارتباط موضوعی» پرداخته و به شناسایی مؤثرترین این عناصر می‌پردازیم. منظور از ارتباط موضوعی «مشخص نمودن میزان ارتباط عناصر شناسایی شده و موضوع تحقیق» می‌باشد. در مرحله بعد به شناسایی مهم‌ترین عوامل تهدید - فرصت بیرونی و ضعف و قوت داخلی از طریق پرسشنامه «تعیین شدت عاملی» پرداخته‌ایم. در مرحله سوم با مشخص شدن عوامل اصلی فرصتها و تهدیدات در محیط خارجی و همچنین ضعف و قوتها در محیط داخلی، به سنجش این عوامل با اهداف اساسی مطابق پرسشنامه «سنجش عوامل با اهداف اساسی نظام اسلامی» پرداخته، با شناسایی این عوامل از طریق پرسشنامه و نتایج به دست آمده از پرسشنامه «تعیین شدت عاملی» و تلفیق این دو با هم به شناسایی ۱۰ عامل اصلی تهدید، فرصت و ضعف و قوت در محیط بیرونی و داخلی دست می‌یابیم که با تعیین کد هریک از آنها در مرحله بعد و با شناسایی اصول راهبردی از طریق اسناد بالادستی و بیانات امام (ره) و مقام معظم رهبری و همچنین یافته‌های تحقیق به تشکیل ماتریس سوات مبادرت می‌ورزیم.

۳- سنجش جذابیت راهبردها

با مشخص شدن نتایج این مرحله از تحقیق، به آخرین مرحله یعنی شناسایی راهبردهای اساسی با توجه به موارد سنجش جذابیت راهبردها «امکان‌پذیری» و «مقبولیت» می‌پردازیم. در معیار امکان‌پذیری شرایط جدید جهانی و مذاکرات هسته‌ای اخیر و تأثیر آن بر کاهش تحریمها و در معیار مقبولیت شرایط جدید داخلی و دیدگاه‌های دولت یازدهم مورد ملاحظه قرار گرفته است.

۴- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

اطلاعات مبنای این مقاله به صورت کتابخانه‌ای و مراجعه به آرشیوها و سایتهای اینترنتی و با گفت‌وگو با صاحب‌نظران، سیاستگذاران ذیربط و مدیران و مسئولان قبلی و فعلی کشور در حوزه اقتصاد بین‌الملل، استفاده از تجربیات سفرای جمهوری اسلامی ایران در کشورهای دنیا در حوزه اقتصاد و تجارت، استفاده از پایان‌نامه‌های مرتبط و همچنین با تدوین و تکمیل پرسشنامه که مبتنی بر ادبیات و شناسایی عناصر مؤثر در موضوع رساله محقق است، گردآوری شده است.

۵- جامعه نمونه

جامعه نمونه پژوهش را ۱۴۰ نفر از استادان، کارشناسان، وزراء، نمایندگان مجلس و سفرای جمهوری اسلامی به شرح زیر تشکیل داده‌اند:

تعداد	دسته‌بندی جامعه آماری
۳۰	استادان دانشگاهی در رشته‌های اقتصاد، علوم سیاسی، حقوق و روابط بین‌الملل
۳۰	کارشناسان و پژوهشگران مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی صاحب‌نظر در رابطه با موضوع
۲۰	سفرای جمهوری اسلامی در کشورهای مختلف و وابستگان اقتصادی این کشورها
۲۰	مدیران ارشد وزارتخانه‌های اقتصاد و دارایی، صنعت و معدن و تجارت و امور خارجه
۲۰	تصمیم‌گیران در مجلس شورای اسلامی، وزارتخانه‌های اقتصاد و امور خارجه جمهوری اسلامی ایران
۲۰	صاحب‌نظران، اصحاب رسانه، شخصیت‌های دینی و مذهبی و آگاه به مسائل اقتصاد بین‌الملل
۱۴۰	جمع کل جامعه آماری

1. feasibility
2. acceptability

۶- حجم نمونه

حجم نمونه به شرح فرمول زیر محاسبه گردید:

با توجه به جامعه آماری، با استفاده از فرمول کوکران به شرح:

نمره استاندارد Z_{α}^2 با توجه به سطح معنی‌داری (a) مورد نظر (۰/۹۵) که مطابق با جدول برابر با ۱/۹۶ می‌باشد. N = حجم کل جامعه آماری، n = حجم نمونه، p = نسبت موفقیت، q = نسبت شکست، $p \cdot q$ = در این تحقیق ماکزیمم پراکندگی در نظر گرفته شده است (معادل ۰/۲۵)، E = مقدار اشتباه مجاز که با نظر پژوهشگر تعیین شده است (۰/۰۸) حجم نمونه برابر ۷۲ محاسبه شد و اعضای نمونه به صورت تصادفی طبقاتی انتخاب گردید.

$$72 = \left(\frac{(140)((1/96^2))(0/25)}{\{((0/0064)(140-1)) + ((1/96^2)(0/25))\}} \right)$$

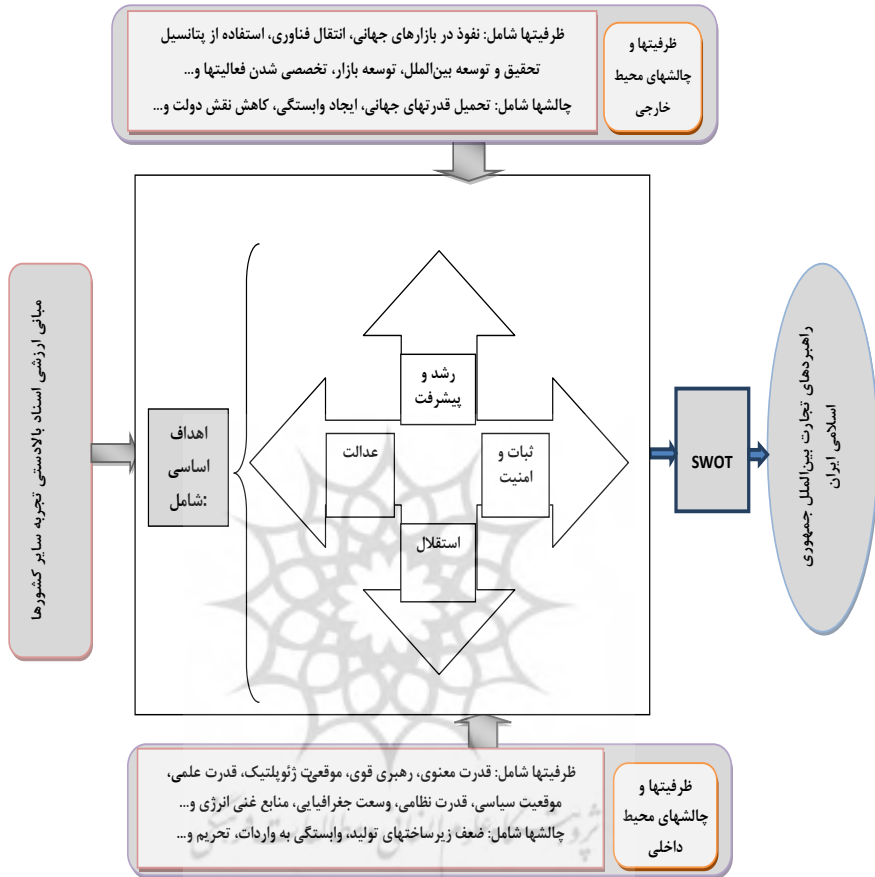
۷- مراحل و فرایند انجام تحقیق

مطابق نمودار شماره ۱ با بررسی ادبیات نظری و تحلیل اوضاع گذشته و اسناد بالادستی و بررسی محیط داخلی و محیط بیرونی و شناخت ضعفها و قوت‌های داخلی و تهدید و فرصت‌های بیرونی و ارزیابی این ظرفیتها و چالشها با مبانی ارزشی و اهداف، می‌توان به راهبردهای مورد نظر دست یافت. مراحل انجام کار به ترتیب عبارتند از:

۱. مطالعه مبانی ارزشی و اسناد بالادستی و انتخاب اهداف اساسی نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران
۲. بررسی مبانی نظری و تجربی و انتخاب عناصر مؤثر در تجارت بین‌الملل
۳. شناسایی عوامل داخلی و خارجی مؤثر در تجارت با جهان
۴. ارزیابی عوامل محیط داخل تعامل اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و مشخص ساختن ضعفها و قوتها و شدت آنها
۵. ارزیابی عوامل محیط خارج تعامل اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و مشخص ساختن تهدیدها و فرصتها و شدت آنها
۶. ارزیابی وزن عوامل محیط داخل با سنجش اثرگذاری مثبت یا منفی آنها بر اهداف اساسی
۷. ارزیابی وزن عوامل محیط خارج با سنجش اثرگذاری مثبت یا منفی آنها بر اهداف اساسی
۸. تشکیل ماتریس سوات و تدوین راهبردهای تجارت بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران با جهان

۹. سنجش جذابیت بر اساس امکان پذیری و مقبولیت
 ۱۰. تعیین راهبردهای نهایی

نمودار شماره ۱

۸- تجزیه و تحلیل داده‌ها

۸-۱- بررسی محیط داخلی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

مطالعه وضعیت موجود اقتصاد ملی، عناصر مؤثر در آن و بررسی ظرفیتها و چالشهای هر یک از این عناصر در تعیین راهبردهای تجارت بین الملل اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران بسیار ضروری می باشد. در جداول زیر به عوامل شناسایی شده در این محیط (مبتنی بر ادبیات رساله دکتری محقق) اشاره می گردد.

جدول شماره ۱ - عوامل شناسایی شده در محیط داخلی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

عوامل مؤثر	ظرفیتها	چالشها
معنویت و قدرت فرهنگی	۱- عامل عمق و گستردگی حوزه نفوذ فرهنگی ۲- دلیل رهبری قوی با ایجاد امیدبخشی و اعتماد ملی ۳- نقش اساسی در «تولید قدرت ملی» ۴- قدرت آفرینی و ایجاد شور و جاذبه قوی معنویت و قدرت فرهنگی ۵- معنویت و سعادت بخشی و مقاومت زایی ۶- عنصر مهم در معادله قدرت است ۷- تحکیم ارزشهای معنوی و اخلاقی ۸- عامل استکبارستیزی و پرهیز از ظلم ۹- عامل جهت گیری اقتصادی برای منافع محرومان ۱۰- عامل حفظ ثبات و امنیت اقتصادی ۱۱- سبب عدم وابستگی اقتصادی و مقابله با نفوذ سیاسی ۱۲- عامل عدالت محوری	۱- سیاسی شدن هویت و ایدئولوژیک شدن فرهنگ ۲- دشمنی قدرتهای استکباری ۳- سیاست تکثرگرایانه نظام جهانی ۴- لیبرالیسم فرهنگی و جهانی سازی ۵- سکولاریسم و سودمحوری ۶- روحیه محافظه کاری ۷- تهاجم فرهنگی ۸- اسلام آمریکایی ۹- دنیاگرایی
موقعیت ژئوپلتیک	۱- موقعیت استثنایی، ایران مرکز و کانون پانزده کشور مستقل و ۲۴ دولت همجوار است ۲- دارای قدرت منطقه‌ای، بین‌المللی است ۳- جغرافیای وسیع و متمایز دارد ۴- دارای منابع عظیم انرژی است ۵- ساختار جمعیتی جوان و مستعد ۶- انسجام ایدئولوژیکی ۷- عمق و گستردگی حوزه نفوذ فرهنگی ۸- دارای بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر ساحل مناسب عملیاتی در منطقه خلیج فارس و دریای عمان ۹- دارای نقش محوری در تأمین امنیت منطقه و کمک به استقرار صلح و ثبات بین‌المللی در قرن ۲۱	۱- تراکم تهدیدهای پیرامونی ۲- مرزهای کنترل ناپذیر ۳- دشمنی کشورهای بزرگ ۴- وجود بحرانها و عدم ثبات سیاسی در کشورهای مجاور ۵- مباحث جغرافیای سیاسی ۶- چالشهای ژئوپلتیکی ایران در مرزهای پیرامونی
موقعیت سیاسی	۱- عدم وابستگی سیاسی ۲- دارای حکومت دینی مردمی موفق در جهان معاصر ۳- قدرت بزرگ منطقه‌ای در خاورمیانه ۴- استقلال و قدرت ملی ۵- عضو مؤثر جنبش عدم تعهد، کنفرانس اسلامی، سازمان آکو و سازمانهای دیگر جهانی	۱- دشمنی آمریکا ۲- تهدیدات پی‌درپی از سوی استکبار جهانی ۳- عدم همدلی حکومتها در کشورهای پیرامونی و اسلامی ۴- فشار به کشورها برای تحریم جمهوری اسلامی ایران ۵- استفاده از ابزارهای حقوقی و قانونی بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران

عوامل مؤثر	ظرفیتها	چالشها
موقعیت اقتصادی	۱- برخوردار از منابع عظیم نفت و گاز ۲- برخوردار از موقعیت بالای ژئو اکامنی ۳- برخوردار از نیروهای جوان و با ایمان ۴- دارای کمترین بدهی در میان کشورهای دنیا ۵- برخوردار از پتانسیلهای عظیم علمی با فناوریهای برتر در جهان ۶- برخوردار از پتانسیلهای خوب سازمانهای بین المللی (اگو، جنبش عدم تعهد، شانگهای و . . .) ۷- صادرکننده تجهیزات نفتی، در صورتی که واردکننده آن بوده ایم ۸- دارای تجربه سه دهه مقابله با تحریمهای اقتصادی ۹- تنوع اقلیمی و آب و هوایی مختلف ۱۰- موقعیت ترانزیتی ویژه ۱۱- دسترسی مستقیم به آبهای آزاد	۱- رتبه ضعیف در آزادسازی اقتصادی ۲- نرخ بهره‌وری کم سرمایه ۳- رتبه ضعیف در بین المللی شدن تولید ۴- رتبه ضعیف رقابت پذیری ۵- دشمنی کشورهای بزرگ ۷- تهدیدات بی درپی از سوی استکبار جهانی و تحریم ۸- عدم همدلی حکومتها در کشورهای پیرامونی و اسلامی
قدرت علمی	۱- صادرات فناوری برتر (رتبه اول در بین دوازده کشور خاورمیانه) ۲- دارای بالاترین تعداد مقالات علمی (رتبه دوم در خاورمیانه) ۳- رشد ۲۰ درصدی تولیدات علمی (به عنوان بیشترین رشد در جهان) ۴- هزینه تحقیق و توسعه (رتبه اول در خاورمیانه) ۵- رتبه علمی اول در منطقه و هفدهم در دنیا	۱- تقابل دنیای استکباری را در پی دارد ۲- دشمنی جهانی و عدم همکاری مراکز علمی جهانی ۳- ممانعت قدرتهای بزرگ از دستیابی ایران به دانشها و فناوریهای برتر
توان و قدرت نظامی	۱- صاحب نیروهای رزمنده مجهز به سلاح ایمان ۲- صاحب فناوری قوی در تولید تسلیحات ۳- نیروی دریایی منسجم و منظم ۴- نیروی هوایی قوی ۵- دارای نظامهای دفاعی ضد هوایی بسیار پیشرفته ۶- دارای تجربه یک دهه تاکتیکهای نظامی ۷- قدرت سایبری بسیار قوی ۸- توان تحقیق و توسعه	۱- تهدید قدرتهای بزرگ ۲- اقدامات گسترده دشمن ۳- عدم انسجام کشورهای پیرامونی و دشمنی برخی از آنها

۲-۸- بررسی محیط خارجی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

مطالعه وضعیت موجود اقتصاد جهانی، عناصر مؤثر در اقتصاد بین الملل و بررسی فرصتها و تهدیدات هر یک از این عناصر نیز برای تعیین راهبردهای تجارت بین الملل اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران ضروری می باشد. در جداول زیر به عوامل شناسایی شده در محیط خارج اشاره می گردد.

جدول شماره ۲ - عوامل شناسایی شده در محیط خارجی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

عوامل مؤثر	ظرفیتها	چالشها	
سازمان تجارت جهانی	۱- رونق سرمایه‌گذاری خارجی ۲- امنیت اقتصادی بیشتر ۳- کاهش اثر تحریم ۴- نفوذ در بازارهای جهانی ۵- افزایش نقش سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در عرصه جهانی ۶- کنترل بر تولید ۷- تسریع در روند خصوصی‌سازی ۸- افزایش صادرات غیرنفتی ۹- افزایش رقابت و کیفیت تولیدات داخلی و رفاه ۱۰- جذب فناوری‌های روز دنیا ۱۱- ایجاد شفافیت و ثبات در قوانین و مقررات کشور ۱۲- کاهش ریسک تجاری و اقتصادی ۱۳- به مثابه سپری در برابر تحریمهای اقتصادی است ۱۴- در جهت رفع موانع و محدودیتها در مسیر شرکتها و دولتها برای تعامل تجاری، فنی و اقتصادی	۱- باعث لطمه زدن به تولید کالا و خدمات می‌شود ۲- باعث از بین رفتن اشتغال و توسعه فقر در کشور می‌شود ۳- کاهش قدرت رقابتی کشور ۴- امکان افزایش کسری تراز بازرگانی ۵- سیاستها را تحمیل می‌کند ۶- مصالح تجاری را بر پیشرفت اقتصادی ارجحیت می‌دهد ۷- مصالح تجاری را بر حفظ محیط‌زیست ترجیح می‌دهد ۸- WTO ابزاری برای گروه‌های قدرتمند و سلطه‌جوست ۹- موجب از بین رفتن صنایعی می‌گردد که فاقد قدرت رقابت با محصولات صنایع خارجی می‌باشد ۱۰- الزامات دولت در قطع بارانها موجب وارد آمدن فشار به قشر ضعیف شده و آثار منفی خواهد داشت ۱۱- باعث کاهش تعرفه‌های گمرکی و نیز مالیات می‌گردد که خود موجب کاهش درآمدهای دولتی می‌شود ۱۲- تأثیرگذاری قدرتهای بزرگ اقتصادی به‌ویژه آمریکا در این سازمان ۱۳- ضعف فناوری در بخش کشاورزی موجب ایجاد اختلال و ورشکستگی می‌شود ۱۴- اثر منفی بر نظارت و کنترل مبادی به منظور جلوگیری از واردات کالاهای قاچاق ۱۵- آثار منفی فرهنگی ۱۶- ابزاری برای گروه‌های قدرتمند و سلطه‌جو	
	سازمان اوپک	۱- سهم بالای تولید در جهان ۲- وحدت در خطمشی کشورهای عضو ۳- بستر تعاملات مناسب بین‌المللی ۴- تضمین درآمدی ثابت برای کشورهای تولیدکننده ۵- بستر توسعه اقتصاد ملی کشورهای عضو	۱- وابستگی اعضا به اقتصاد تک محصولی ۲- تهدیدات دائمی کشورهای عمده نفت خیز توسط قدرتهای سلطه‌گر غرب ۳- تأثیرپذیری اقتصادهای ملی از سهم اوپک و تقاضای جهانی ۴- فقدان فناوری بالای کشورهای عضو و سلطه کشورهای صنعتی ۵- تفاوت ساختار بینشی و سیاسی کشورهای عضو ۶- تبلیغات منفی کشورهای مصرف‌کننده نفت

چالشها	ظرفیتها	عوامل مؤثر
<p>۱- تفاوت ساختار اقتصادی کشورهای عضو</p> <p>۲- فقدان برنامه مدرن اقتصادی و نامکمل بودن اقتصاد کشورهای عضو</p> <p>۳- فقدان سرمایه برای توسعه در اکثر کشورهای عضو به‌ویژه افغانستان و کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۴- فقدان نهادهای لازم به منظور حمایت از روابط تجاری منطقه‌ای و بین‌المللی در برخی کشورهای عضو</p> <p>۵- ضعف قوانین و فقدان مقررات ناظر بر تجارت و سرمایه‌گذاری در برخی کشورهای عضو و حجم نه‌چندان چشمگیر تعاملات اقتصادی و تجاری بین سه کشور (جمهوری اسلامی ایران، ترکیه و پاکستان)</p> <p>۶- عدم وجود اطمینان لازم و نگرانی برخی اعضا نسبت به نیت یکدیگر با نظرداشت تفاوت نظامها و دیدگاه‌های سیاسی در این کشورها</p> <p>۷- اعمال نفوذ برخی کشورهای خارجی و فرمانطقه‌ای از جمله آمریکا و اسرائیل، به‌ویژه در دو کشور ترکیه و آذربایجان و نیز حضور نظامی آمریکا در افغانستان</p> <p>۸- عدم وجود دیدگاه‌های سازنده منطقه‌ای</p> <p>۹- تفاوت رژیمهای سیاسی و تعارضات سیاسی و عقیدتی بین اعضا</p> <p>۱۰- دلبستگی اعضا به غیر از منطقه</p> <p>۱۱- نبود امنیت و ثبات سیاسی در برخی کشورها، مانند آسیای مرکزی و افغانستان</p> <p>۱۲- حل نشدن رژیم حقوقی دریای خزر که روابط کشورهای ذی‌نفع در این رابطه را تحت‌الشعاع خود قرار داده و کدورتها و دلخوری‌های سیاسی مانعی در روند همگرایی سیستمی و اقتصادی بین اعضای سازمان اکو می‌شود</p> <p>۱۳- یکی از عوامل واگرایی در اکو، تفاوت ساختار اقتصادی کشورهای عضو می‌باشد</p>	<p>۱- اکو یکی از نمادهای همگرایی منطقه‌ای برای حضور مؤثر کشورهای در حال توسعه در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی است</p> <p>۲- دسترسی مستقیم به آبراه‌های بزرگ جهان از جمله خلیج فارس، دریای عمان، اقیانوس هند، دریای مدیترانه، دریای سیاه و دریاچه خزر و همچنین وجود شبکه‌های مواصلاتی گسترده</p> <p>۳- «اکو» با توجه به موقعیت ژئوپلتیک و ژئواکونومیک خود از امکانات بالقوه کافی برای تبدیل شدن به یک قطب نیرومند همکاری بین کشورهای عضو برخوردار است.</p> <p>۴- این سازمان در برگزیده مساحتی ۸ میلیون کیلومتر مربع است و جمعیتی بین ۳۵۰ تا ۴۰۰ میلیون را در خود جای داده است. این سازمان ۲۰ درصد از مساحت آسیا و ۶ درصد مساحت کل جهان را در بر می‌گیرد</p> <p>۵- این سازمان منطقه‌ای در سطوح استراتژیک و ژئواستراتژیک، با اختصاص ۸۶۲۰۶۹۷ کیلومتر مربع وسعت فعلی، به‌عنوان نقطه تماس سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است</p> <p>۶- جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت و گاز و ترکیه به‌عنوان دروازه اکو به اروپا از مهم‌ترین مزیت‌های اکو در عرصه تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی است</p> <p>۷- «اکو» یکی از نمادهای همگرایی منطقه‌ای برای حضور مؤثر کشورهای در حال توسعه در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی است</p> <p>۸- وجود شبکه‌های مواصلاتی گسترده در حوزه «اکو» ظرفیت‌های فراوانی را برای این سازمان فراهم آورده</p>	<p>سازمان اکو</p>

عوامل مؤثر	ظرفیته‌ها	چالش‌ها
پیمان همکاری‌های شانگهای	<p>۱- امروز پیمان شانگهای در حقیقت نوعی اتحاد میان نژاد زرد و نژاد آریایی مقیم شمال آسیاست</p> <p>۲- گستردگی وسعت سرزمینی پیمان</p> <p>۳- دو کشور نفت و گازخیز روسیه و ایران به همراه مثلث هسته‌ای آسیا در این پیمان عضویت دارند</p> <p>۴- قدرت نظامی اعضای پیمان</p> <p>۵- موازنه خودکار و نیروی موازنه‌دهنده که در ماجرای هسته‌ای ایران موضعگیری چین و روسیه نمونه‌ای از این بازی موازنه خودکار است</p>	<p>۱- مشکلات داخلی مهم در مسائلی نظیر رژیم حقوقی دریای خزر و ...</p> <p>۲- اقدامات آمریکا علیه چین و روسیه و سایر اعضا</p> <p>۳- مواضع متفاوت اعضا در بسیاری از موارد</p>
سازمان D۸	<p>۱- به لحاظ موقعیت جغرافیای سیاسی تقریباً تمام کشورهای عضو از موقعیت ممتازی برخوردارند</p> <p>۲- این سازمان می‌تواند هسته اولیه و مرکزی یک بازار مشترک اسلامی باشد</p> <p>۳- برخورداری از نیروی کار ۴۰۰ میلیون نفری</p> <p>۴- اعضای D۸ در مجموع ۱۲ درصد کل ذخایر جهان و ۲۱ درصد ذخایر ثبت شده گاز طبیعی را دارا می‌باشند</p> <p>۵- بازاری بزرگ با جمعیتی حدود یک میلیارد نفر که گستره سرزمینی آن، سه قاره جهانی را شامل می‌شود</p>	<p>۱- عدم وجود ساختارهای مناسب درون سازمانی</p> <p>۲- وجود کشورهای صادرکننده نفت، با درآمد متوسط و کمتر توسعه‌یافته در کنار یکدیگر</p> <p>۳- ضعف قوانین و مقررات درون سازمانی</p>
جنبش عدم تعهد	<p>۱- نمادی است از جست‌وجوی بشر برای صلح و امنیت ملتها و تلاش برای ایجاد یک نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جدید در جهان</p> <p>۲- عدم تعهد، نیرویی حیاتی است برای نبرد علیه امپریالیسم در همه صور و مظاهر آن و همه اشکال سلطه خارجی</p> <p>۳- عدم تعهد، تأکیدی است بر حقوق ملتها برای دنبال کردن راهبردهای مستقل خود در جهت عمران و توسعه و مشارکت در حل و فصل مسائل بین‌المللی</p> <p>۴- ارتقای نقش جهانی جنبش در عرصه بین‌المللی با هدف تحقق تساوی حقوق در عرصه بین‌المللی</p>	<p>۱- یک سازمان فراملی متشکل از کشورهایی با ایدئولوژی‌ها و اهداف مختلف است که هرگز قادر به ایجاد ساختاری اداری و منطقی برای اجرای سیاستهایی که مورد توافق کشورهای عضو باشد، نخواهد بود</p> <p>۲- جنبش عدم تعهد در دوره پس از جنگ سرد با چالشهای گوناگونی مواجه بود و حتی برخی فلسفه وجودی آن را زیر سؤال برده و معدودی از کشورهای عضو از آن کناره گرفتند</p>

چالشها	ظرفیتها	عوامل مؤثر
<p>۱- مشکلاتی که در منطقه توسط آمریکا به وجود آمده است</p> <p>۲- تعارض در راهبرد این شرکتها با راهبردهای ملی</p> <p>۳- وجود موانع قانونی در تعامل شرکتها</p> <p>چند ملیتی با یکدیگر</p>	<p>۱- عامل همکاری‌های آموزشی</p> <p>۲- تسهیل جریان سرمایه بین کشورها</p> <p>۳- تشویق به تولید و سرمایه‌گذاری تجهیزات در داخل کشورها</p> <p>۴- در اختیار قرار دادن پتانسیلهای داخلی برای شرکت در تحقیق و توسعه مبتنی بر نیازهای واقعی</p> <p>۵- تقویت حس اعتماد به نفس در محققان داخلی با مورد استفاده قرار گرفتن نتایج تحقیقاتشان</p> <p>۶- انتقال دانش در همکاری با مراکز تحقیق و توسعه شرکتها</p> <p>دیگر</p> <p>۷- حضور در عرصه رقابت جهانی</p> <p>۸- ایجاد فضای رقابتی در گستره زنجیره تأمین</p> <p>۹- مشاهده و الگوبرداری شیوه‌ها در تولید و ...</p> <p>۱۰- امکان دستیابی به اهداف توسعه و امنیت با توجه به عضویت روسیه و چین در پیمان همکاری شانگهای و حضور جمهوری اسلامی ایران ، هند و پاکستان به عنوان اعضای ناظر این پیمان</p>	<p>شرکتها</p> <p>چند ملیتی</p>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عوامل مؤثر	ظرفیتها	چالشها
منطقه گرایی	<p>۱- کشورها به منطقه‌گرایی روی می‌آورند تا از این طریق اقتصاد خود را در مقابل رقابت جهانی حفظ نمایند</p> <p>۲- کشورهای عضو با توافق متقابل، موانع موجود بر سر تجارت آزاد بین یکدیگر را حذف می‌کنند</p> <p>۳- منطقه‌گرایی نه فقط دلالت بر افزایش فعالیت بین کشورهای دارد که از نظر جغرافیایی در یک منطقه قرار دارند بلکه یک نوع تشدید فعالیت‌های بین‌المللی در میان آنهاست</p> <p>۴- نزدیکی کشورهای همسایه موجب بهره‌گیری از امکانات یکدیگر در جهت توسعه اقتصادی می‌شود</p> <p>۵- انگیزه‌های منطقه‌ای می‌تواند به ایجاد مناطق رشد بینجامد؛ برای نمونه مثلث رشد بخش جنوبی آسه‌آن (بخشهای مالزی، سنگاپور و اندونزی) که موفق بوده‌اند</p> <p>۶- ادغامهای منطقه‌ای با ایجاد بازارهای بزرگ، هماهنگی سیاستهای ارزی، مالیاتی و قوانین بازار کار به کشورها امکان می‌دهند تا با ریسک کمتری وارد بازار جهانی شوند</p> <p>۷- همکاری و اتحادیه‌های منطقه‌ای کار سرمایه‌گذاری برای ایجاد تأسیسات و زیرساختهای لازمه، آموزش نیروی کار و ایجاد ظرفیتهای لازم را تسهیل می‌کنند</p> <p>۸- ایجاد بازار منطقه‌ای موضع کشورهای در حال رشد و توسعه‌نیافته را در انجام مذاکرات بین‌المللی تقویت خواهد کرد</p> <p>۹- ایجاد ادغامهای اقتصادی منطقه‌ای، شیوه مناسبی برای پیشبرد مرحله‌ای استراتژی جهانی شدن است که بهره‌برداری مطلوب از فرصتهای جدید اقتصاد جهانی و کنترل و کاهش زیانهای احتمالی جهانی شدن را تسهیل می‌کند</p>	<p>۱- ادغام اقتصادی منطقه‌ای از حد آزادسازی تجارت فراتر رفته ابعاد مالی، اقتصاد کلان، اجتماعی و سیاسی را نیز در بر می‌گیرد که می‌تواند تهدید تلقی گردد</p> <p>۲- ایجاد تعهد در رابطه با تصمیمات منطقه‌ای که مغایر با اهداف و آرمانهای جمهوری اسلامی ایران می‌باشد</p> <p>۳- پراکندگی و عدم انسجام اعضای منطقه‌ای</p> <p>۴- ادغام اقتصادی بین کشورهایی که دارای سطح زندگی و یافت اقتصادی مشابه هستند و ادغامهایی که کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته و در حال رشد را در بر می‌گیرند، متفاوت می‌باشند. ادغامهای نوع اول به نسبت دارای دستاوردهای محدودتری هستند</p>

چالشها	ظرفیتها	عوامل مؤثر
<p>۱- جهانی شدن منجر به از میان رفتن سیاستهای توسعه درون نگر و خودکفایی خواهد شد</p> <p>۲- جهانی شدن ممکن است به درگیریهای سیاسی منجر شود و مسئله اصلی آن خواهد بود که با تفاوتها چگونه برخورد کنیم. احتیاج نیست که یک نظام اقتصادی یا سیاسی قدرت فائده شود بلکه تفاوتها می توانند باقی بمانند</p> <p>۳- جهانی شدن منجر به کم رنگ شدن نقش دولتها در دخالت مستقیم در فعالیتهای اقتصادی می شود</p> <p>۴- سیال شدن سرمایه و ورود بیش از حد آن به بعضی از مناطق، در صورت ضعیف بودن کنترل دولت، می تواند باعث بروز بحرانهای مالی در این کشورها شود</p> <p>۵- جهانی شدن و فقدان نقش نظارتی و سیاستی دولت می تواند بحرانزا باشد</p> <p>۶- تجربه جهانی شدن طی سه دهه گذشته نشان می دهد که نابرابری توزیع درآمد در سطح جهان افزایش یافته است</p> <p>۷- در جهانی شدن جریان سرمایه عموماً از سوی یک کشور پیشرفته به سوی کشور پیشرفته دیگر بوده است</p> <p>۸- نیروهای متخصص و کارآمد کشورهای در حال توسعه- باز هم به دلیل محدودیتها- در حال مهاجرت به سمت کشورهای پیشرفته هستند</p> <p>۹- بسیاری از صاحب نظران، جهانی شدن را وسیله ای برای ارضای امیال امپریالیستی دول قدرتمند به ویژه آمریکا می دانند</p> <p>۱۰- کارگران کشورهای پیشرفته از گسترش رقابت و واردات کالای ارزان تر از کشورهای در حال توسعه متضرر می گردند</p> <p>۱۱- جهانی شدن عامل اصلی بروز بحرانهای مالی در سالهای ۱۹۹۴ مکزیک، ۱۹۹۷ آسیای جنوب شرقی، ۱۹۹۸ برزیل و ۱۹۹۹ روسیه بوده است</p> <p>۱۲- ساختارهای اقتصادی یک کشور در حال توسعه برای جهانی شدن، نیاز به یک دولت قوی و با سازوکار نظارتی بالا دارد</p> <p>۱۳- جهانی شدن موجب تعدیل ساختارها می شود به ترتیبی که برخی برنده این فرایند خواهند شد و برخی بازنده می مانند</p> <p>۱۴- نیروی کار ماهر معمولاً برنده است، در حالی که نیروی کار غیرماهر در کشورهای پیشرفته و همچنین در کشورهای در حال توسعه بازنده می باشند</p> <p>۱۵- کاهش کنترلهای قیمتی و واگذاری تعیین قیمت به نیروهای عرضه و تقاضای بازار که بخشی از سیاستهای آزادسازی اقتصادی است</p> <p>۱۶- جوهره اصلی سیاستهای آزادسازی اقتصاد حرکت به سوی اقتصاد بازار و رهایی از اقتصاد دولتی و متمرکز می باشد</p>	<p>۱- جهانی شدن باعث توسعه بازارها در ماورای مرزهای ملی خواهد شد</p> <p>۲- منجر به تخصصی شدن فعالیتهای و به تبع آن یک نوع تقسیم کار بین المللی می شود</p> <p>۳- با جهانی شدن، سرمایه با آزادی بیشتری حرکت خواهد کرد و سرمایه در پی بهره گیری از استعدادهای به آنجا خواهد رفت</p> <p>۴- تولیدکننده کالاهایی خواهد شد که در تولید آنها مزیت نسبی و رقابتی داشته و به تبع آن از رقابت پذیری بالایی برخوردار باشد</p> <p>۵- جهانی شدن باعث انتقال فناوری در ماورای مرزهای ملی خواهد شد</p> <p>۶- جهانی شدن منجر به قانونمند شدن فعالیتهای تولیدی بر مبنای نظام بازار می شود و اعمال سیاستهای حمایتی از فرایند تولید را محدود می سازد</p> <p>۷- دسترسی آسان تر به بازارهای جهانی</p> <p>۸- افزایش قدرت چانه زنی، اخذ امتیاز و قدرت مانور در دهکده جهانی</p> <p>۹- امکان استفاده از مشاوره ها برای حل اختلافات تجاری</p> <p>۱۰- بهبود وضعیت حقوق مالکیت</p> <p>۱۱- ارتقای کیفی محصولات تولیدی کشور، به سبب لزوم رعایت استانداردهای بین المللی</p> <p>۱۲- اصلاح و بهنگام شدن قوانین توسعه صادرات</p> <p>۱۳- اجبار دولت به گسترش حیطه عملکرد بخش خصوصی</p> <p>۱۴- اهمیت آزادسازی تجارت خارجی و تعدیل انواع تعرفه های تجاری و محدودیتهای مقداری، در عرصه گسترش تعاملات بین المللی</p>	<p style="text-align: center;">جهانی شدن و آزاد سازی تجاری</p>

۳-۸- گزیده ضعف - قوت‌های محیط داخل و تهدید- فرصتهای محیط خارج اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

با بررسی هر یک از عوامل مؤثر در محیط خارجی و داخلی و با استفاده از پرسشنامه‌هایی که به این منظور طراحی گردیده، مهم‌ترین تهدیدات و فرصتهای بیرونی و همچنین ضعفها و قوت‌های ملی در حوزه تجارت بین‌المللی شناسایی شده است که در جداول شماره ۳ و ۴ ارائه می‌شود.

جدول شماره ۳

کد	تهدیدها	کد	فرصتها
T1	جنگ نرم استکبار علیه جمهوری اسلامی ایران	O1	افزایش روابط دوستانه جمهوری اسلامی ایران با همسایگان
T2	امنیتی کردن فضای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و تشدید فضای غیردوستانه میان جمهوری اسلامی ایران و همسایگان آن توسط آمریکا	O2	قرار داشتن جمهوری اسلامی ایران در مسیر کریدورهای جهانی ترانزیتی شمال- جنوب و شرق - غرب
T3	وجود ناامنی و بی‌ثباتی در کشورهای همسایه جمهوری اسلامی ایران	O3	قدرت الهام‌بخشی انقلاب اسلامی
T4	وجود پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران در شورای امنیت	O4	دسترسی مستقیم جمهوری اسلامی ایران به آبهای آزاد
T5	تحریمهای نفتی، تجاری و مالی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران	O5	نیازهای اقتصادی کشورهای عراق و افغانستان و آسیای میانه به جمهوری اسلامی ایران
T6	تأثیرگذاری قدرتهای بیگانه بر کنترل بیشتر انرژی و کاهش قیمت نفت و گاز در جهان	O6	گرایش مردم منطقه به آرمانها و ارزشهای جمهوری اسلامی ایران
T7	افزایش حضور رژیم صهیونیستی و تلاش برای نفوذ در همسایه	O7	زمینه‌های فرهنگی مشترک میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منطقه
T8	حضور گسترده آمریکا در منطقه نفوذ جمهوری اسلامی ایران	O8	ظرفیتهای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران
T9	اختلاف دیدگاه‌های سیاسی کشورهای منطقه با جمهوری اسلامی ایران	O9	حضور جمهوری اسلامی ایران در پیمانهای تجاری منطقه‌ای و جهانی

فرصتها	کد	تهدیدها	کد
نیاز کشورهای هند، پاکستان و ترکیه به گاز جمهوری اسلامی ایران	O10	فرار مغزها به واسطه جاذبه‌های موجود در کشورهای غربی برای جذب سرمایه‌های انسانی جمهوری اسلامی ایران	T10

جدول شماره ۴

قوتها	کد	ضعفها	کد
وجود منابع نفت و گاز در جمهوری اسلامی ایران	S1	نرخ بیکاری در جمهوری اسلامی ایران	W1
سرمایه انسانی در جمهوری اسلامی ایران	S2	نرخ تورم در جمهوری اسلامی ایران	W2
وجود معادن متنوع غیرنفتی در جمهوری اسلامی ایران	S3	مدیریت ضعیف درآمدهای نفتی در جمهوری اسلامی ایران	W3
تنوع آب و هوایی و پتانسیل کشاورزی جمهوری اسلامی ایران	S4	ضعف مدیریت واردات در جمهوری اسلامی ایران	W4
معنویت و قدرت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	S5	ضعف نهادهای مالی و پولی برای ایجاد شرایط مناسب در تولید در جمهوری اسلامی ایران	W5
عدم وابستگی سیاسی جمهوری اسلامی ایران	S6	ضعف بهره‌وری منابع در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران	W6
وضعیت علمی و فناوری در جمهوری اسلامی ایران	S7	ضعف شرایط و سیاستهای کنترل اقتصاد غیررسمی و قاچاق	W7
توان و نفوذ رهبری نظام در ایجاد تحرک و پویایی در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران	S8	ضعف ارتباط متقابل دانشگاه با بخشهای تولیدی در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران	W8
حکومت دینی مردمی در جمهوری اسلامی ایران	S9	انحرافات قیمتی نسبت به قیمتهای جهانی در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران	W9
تجربه مقابله با تحریمها در جمهوری اسلامی ایران	S10	مناسب نبودن فضای کسب و کار در جمهوری اسلامی ایران	W10

با انجام مراحل طی شده در ادبیات تحقیق، یعنی بررسی مبانی ارزشی و اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران با توجه به نگاه اندیشمندان اسلام به مسئله، اسناد بالادستی، دیدگاه‌های امام‌خمينی(ره) و مقام معظم رهبری، همچنین مطالعه محیط ملی و دستیابی به عناصر مؤثر در این محیط و مطالعه محیط خارجی و شناسایی عناصر مؤثر در این محیط و تجزیه و تحلیل ظرفیتها و چالشهای هر یک از این عناصر و انجام چهار مرحله پرسشنامه شامل:

- ۱- پرسشنامه تعیین میزان ارتباط موضوعی عناصر شناسایی شده در محیط داخلی و خارجی
- ۲- پرسشنامه تعیین شدت عاملی
- ۳- پرسشنامه سنجش عوامل مؤثر با اهداف اساسی
- ۴- شناسایی تهدیدات و فرصتهای محیط خارجی و ضعف و قوت‌های محیط ملی و با بررسی راهبردها از طریق اسناد بالادستی، راهبردهای امام‌خمينی(ره) و مقام معظم رهبری و نتایج به‌دست آمده از تحقیق و تشکیل ماتریس سوات و کدگذاری راهبردهای شناسایی شده که به صورت تفصیلی در پیوست مقاله می‌باشد، به راهبردهای زیر در تعامل با اقتصاد بین‌الملل دست یافتیم که به آنها اشاره می‌گردد.

۸-۴- راهبردهای چهارگانه

۸-۴-۱- راهبردهای تهاجمی SO

- ۱- شناسایی بازارهای جدید (کالایی- مکانی) برای توسعه صادرات کنونی و تبدیل پتانسیلهای بالقوه به بالفعل در این بازارها
- ۲- استفاده از ظرفیت منابع نفت و گاز کشور در راستای تأمین نیازهای تکنولوژیکی از سراسر دنیا
- ۳- ارتقا و افزایش کارآمدی اقتصادی از طریق ایجاد همراستایی در اهداف اساسی رشد و عدالت در جهت الهام‌بخشی به جهان
- ۴- هدایت سرمایه‌گذاری خارجی از طریق ملاحظه همه‌جانبه منافع ملی در راستای شکوفایی اقتصاد ملی
- ۵- به‌کارگیری منطق و تدبیر در جهت نفوذ در میدانهای بین‌المللی
- ۶- برجسته‌سازی عدالت در توسعه از طریق محور قرار دادن مردم در برنامه‌های اقتصادی در راستای تحقق چشم‌انداز مطلوب نظام اسلامی

- ۷- تحکیم پایه‌های استقلال اقتصادی از طریق تقویت ساخت درونی قدرت جمهوری اسلامی ایران متکی بر ارزشهای اسلامی در جهت تعامل اقتصادی با جهان
- ۸- ارتقای کارآمدی، تحرک بی‌وقفه و جهتدار از طریق دیپلماسی و حضور فعال در معاهدات و مجموعه‌ها و هسته‌های منطقه‌ای و جهانی برای استفاده از ظرفیتهای موجود
- ۹- افزایش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در بازارهای جهانی از طریق استفاده از منابع زیرزمینی برای تقویت موقعیت جهانی نظام اسلامی
- ۱۰- تقویت اعتماد به نفس ملی از طریق احیای علم و فناوری در کشور در راستای تعامل اقتصادی با جهان
- ۱۱- به‌کارگیری ظرفیتهای موجود تولیدی برای ایجاد هم‌افزایی ظرفیتهای ملت‌های مستقل جهان از طریق تقویت همکاری میان کشورهای غیرمتعهد
- ۱۲- تقویت هویت مستقل ملی از طریق تصحیح حرکت پیشرفت ملی در جهت تعامل اقتصادی با جهان
- ۱۳- استفاده از توان فکری و ایدئولوژی اسلام برای تعامل مؤثر و سازنده اقتصادی با جهان اسلام

۸-۴-۲- راهبردهای رقابتی ST

- ۱- حفظ منافع تجدیدنپذیر از طریق مدیریت منابع و جست‌وجوی جایگزین برای آنها در راستای تحقق استقلال و عدم وابستگی به نظام سلطه
- ۲- پاسداری از منابع، به‌ویژه منابع انسانی با ایجاد شرایط نشاط و ابتکار از طریق علم، تقویت ایمان، سرمایه‌های اجتماعی و مذهبی در راستای مقابله با جریان سلطه در جهان
- ۳- استفاده از معادن متنوع غیرنفتی و ثروتهای عظیم خدادادی در جهت خودکفایی و مقابله با تهدیدات دشمن
- ۴- تولید دانش و استفاده از ظرفیتهای علمی کشور برای خوداتکایی و مقابله با سلطه استکبار و تهدیدات دشمن
- ۵- تمرکز بر حل مسائل اقتصادی از طریق محوریت تولید ملی در جهت مایوس کردن دشمن
- ۶- استفاده از تنوع آب و هوایی و پتانسیل کشاورزی کشور و رفع وابستگی به جهان، به‌ویژه جهان استکبار

- ۷- پیشبرد سیاست عدم وابستگی به شرق و غرب با اتکا به اصول ثابت و مستحکم انقلاب اسلامی برای مقابله با تهدیدات استکباری
- ۸- استحکام‌بخشی به نیروهای درونی از طریق تعمیق ایمان مذهبی در جهت مقابله با موانع اقتصادی
- ۹- بازاریابی جهانی با جهتگیری رونق اقتصادی در داخل کشور
- ۱۰- ایجاد شرایط تعامل اقتصادی سازنده با جهان از طریق بهره‌گیری از ظرفیتهای داخلی
- ۱۱- پی‌ریزی اقتصاد مقاومتی از طریق بهره‌گیری درست از قدرت انسانی و تقویت بصیرت عمومی برای مقابله با تهدیدات و تحریم
- ۱۲- تقویت قدرت ملی از طریق ایستادگی بر آرمانها در جهت ایجاد مصونیت در برابر تهدیدات
- ۱۳- خودکفایی در مواد غذایی، تکیه بر کشت و زرع و گسترش صادرات زراعی با استفاده از ابتکار و نیروی کار خود برای مقابله با تحریمها
- ۱۴- تقویت‌بخشی کشاورزی از طریق ایجاد همراستایی در صنعت و کشاورزی در جهت کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد ملی
- ۱۵- استفاده بهینه از منابع مادی و معنوی امت اسلامی در راستای مقابله با سلطه قدرتمندان
- ۱۶- توسعه اقتصاد دانش‌بنیان از طریق همراستاسازی تولید علم و تولید ثروت در جهت مقابله با سلطه استکبار
- ۱۷- استحکام‌بخشی درونی و داخلی از طریق تلاش مستمر، هوشمندانه، مخلصانه و اثرگذار با استفاده از همه ظرفیت کشور برای جلوگیری از دخالت دشمن در سرنوشت و مقدرات و فرهنگ و سیاست ما

۸-۴-۳- راهبردهای محافظه‌کارانه OW

- ۱- کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای حاصل از نفت و توسعه بیش از پیش صادرات غیرنفتی
- ۲- ایجاد فرصتهای تجاری گسترده از طریق رفع ضعفها و موانع تولید و تقویت ظرفیتهای تولید در داخل
- ۳- برطرف کردن ضعفهای تولیدی و اقتصادی موجود از طریق تحکیم روابط تجاری درون امت اسلامی در جهت قطع وابستگی مسلمانان به قدرتهای سلطه‌گر

- ۴- استفاده از بازارهای مصرف کشورهای همسایه برای رشد و شکوفایی تولید و کاهش نرخ بیکاری و تورم
- ۵- بهره‌گیری از فرصت دسترسی مستقیم جمهوری اسلامی ایران به آبراه‌های آزاد در جهت بهبود صادرات کالا و خدمات
- ۶- برطرف کردن ضعفهای اقتصادی و تقویت تولید ملی از طریق بهره‌گیری از صرفه مقیاس در بازار بزرگ جهانی در راستای رشد و شکوفایی اقتصادی
- ۷- ایجاد الگوی الهام‌بخش اقتصادی از طریق محوریت دادن به عنصر معنویت در الگوی اقتصادی در جهت ریشه‌کنی فقر و بی‌عدالتی
- ۸- بازنگری قانون و مقررات صادرات و واردات، قانون امور گمرکی و قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی و اصلاح و مقررات ضد دامپینگ به منظور هم‌پیوندی فعال با اقتصاد جهانی و رونق بخشیدن به تجارت خارجی
- ۹- استفاده از مسیر کریدورهای جهانی ترانزیتی شمال- جنوب و شرق- غرب در جهت برطرف کردن ضعفهای موجود و ایجاد رشد و شکوفایی
- ۱۰- برطرف کردن ضعفهای اقتصادی از طریق کارآمدی، تحرک بی‌وقفه و جهت‌دار دیپلماسی و حضور فعال در معاهدات و مجموعه‌ها و هسته‌های منطقه‌ای و جهانی

۸-۴-۴- راهبردهای تدافعی WT

- ۱- ایجاد رشد اقتصادی در جهت افزایش تولید سرانه، اشتغال مولد و کاهش وابستگی اقتصادی با تأکید بر خودکفایی محصولات راهبردی کشاورزی و مهار تورم
- ۲- کاهش ضعف در بهره‌وری از منابع و جلوگیری از اتلاف منابع و استفاده بهینه از آن برای تقابل با تهدیدات اقتصادی
- ۳- برطرف کردن ضعف در مدیریت واردات و جلوگیری از وابستگی‌های مفرط به نظام سلطه و مقابله با مشکلات به‌وجود آمده در این باره از تحریم
- ۴- شناسایی راه‌های جدید برای مبادلات مالی و پولی و مقابله با مشکلات به‌وجود آمده در این باره از تحریم
- ۵- ایجاد فضای مناسب کسب و کار در راستای گسترش تولید و رونق اقتصادی و عدم وابستگی به تولیدات جهانی
- ۶- واپایش اقتصاد غیررسمی و قاچاق و جلوگیری از اتلاف منابع و استفاده بهینه از این منابع در جهت مقابله با تهدیدات

- ۷- تقویت تولید ملی از طریق رفع موانع سرمایه‌گذاری داخلی و صادرات در راستای مساعدسازی اوضاع اقتصادی کشور و رفع تهدیدات اقتصادی
- ۸- ایجاد تغییر در روشها از طریق اصلاح بهبود مستمر در برنامه‌ها برای مقابله با تهدیدات
- ۹- تقویت پول ملی و مهار تورم برای مقابله با مشکلات اقتصادی و تحریم
- ۱۰- رفع ضعفهای اقتصادی از طریق ایجاد ظرفیت خوداتکایی در داخل در جهت تهدیدزدایی از اقتصاد ملی
- ۱۱- کاهش وابستگی اقتصاد به نفت از طریق تقویت صادرات غیرنفتی برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد ملی
- ۱۲- مدیریت درست فرایند پیوستن به سازمان تجارت جهانی از طریق مهیاسازی زیرساختهای لازم در راستای هضم نشدن اقتصادهای برتر

۹- نتیجه‌گیری

۹-۱- جمع‌بندی

با تجمیع راهبردهای استخراج شده، اقدامات اساسی زیر در هر یک از دسته‌بندی‌های راهبردی چهارگانه باید در دستور کار مدیریت اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد:

۹-۱-۱- اقدامات اساسی در راستای راهبردهای تهاجمی SO

شناسایی بازارهای جدید، ظرفیت‌سازی در نفت و گاز، ارتقا و افزایش کارآمدی، جذب و هدایت سرمایه‌گذاری خارجی، نفوذ در میدانهای بین‌المللی، برجسته‌سازی عدالت در توسعه، تحکیم پایه‌های استقلال اقتصادی، ارتقای کارآمدی، تحرک بی‌وقفه و جهتدار از طریق دیپلماسی، تقویت اعتماد به نفس ملی، فعالسازی ظرفیتهای موجود تولیدی، تصحیح حرکت پیشرفت ملی در جهت تعامل اقتصادی با جهان و استفاده از توان فکری و ایدئولوژی اسلام برای تعامل مؤثر و سازنده اقتصادی با جهان اسلام

۹-۱-۲- اقدامات اساسی در راستای راهبردهای رقابتی ST

حفظ منابع تجدیدناپذیر، پاسداری از منابع انسانی، استفاده از معادن متنوع غیرنفتی و ثروتهای عظیم خدادادی، تولید دانش و استفاده از ظرفیتهای علمی کشور، تمرکز

بر حل مسائل اقتصادی از طریق محوریت تولید ملی، استفاده از تنوع آب و هوایی و پتانسیل کشاورزی کشور و رفع وابستگی به جهان، پیشبرد سیاست عدم وابستگی به شرق و غرب با اتکا به اصول ثابت و مستحکم انقلاب اسلامی، استحکام بخشی به نیروهای درونی از طریق تعمیق ایمان مذهبی در جهت مقابله با موانع اقتصادی، بازاریابی جهانی با جهت گیری رونق اقتصادی، ایجاد شرایط تعامل اقتصادی سازنده با جهان، پی ریزی اقتصاد مقاومتی، ایستادگی بر آرمانها در راستای ایجاد مصونیت در برابر تهدیدات، خودکفایی در مواد غذایی و تقویت بخشی کشاورزی از طریق ایجاد همراستایی در صنعت و کشاورزی، استفاده بهینه از منابع مادی و معنوی امت اسلامی، توسعه اقتصاد دانش بنیان از طریق همراستاسازی تولید علم و تولید ثروت و استحکام بخشی درونی و داخلی با استفاده از همه ظرفیتهای کشور برای جلوگیری از دخالت دشمن در سرنوشت و مقدرات و فرهنگ و سیاست.

۹-۱-۳- اقدامات اساسی در راستای راهبردهای محافظه کارانه OW

کاهش وابستگی به نفت و توسعه صادرات غیرنفتی، ایجاد فرصتهای تجاری با تحکیم روابط درون امت اسلامی، استفاده از بازارهای مصرف کشورهای همسایه، بهره گیری از فرصت دسترسی مستقیم جمهوری اسلامی ایران به آبراههای آزاد، برطرف کردن ضعفهای اقتصادی و تقویت تولید ملی از طریق بهره گیری از صرفه مقیاس، ایجاد الگوی الهام بخش اقتصادی از طریق محوریت دادن به عنصر معنویت، تقویت هم پیوندی فعال با اقتصاد جهانی، استفاده از مسیر کریدورهای جهانی ترانزیتی شمال- جنوب و شرق- غرب، برطرف کردن ضعفهای اقتصادی از طریق کارآمدی، تحرک بی وقفه و جهتدار دیپلماسی و حضور فعال در معاهدات و مجموعه ها و هسته های منطقه ای و جهانی

۹-۱-۴- اقدامات اساسی در راستای راهبردهای تدافعی WT

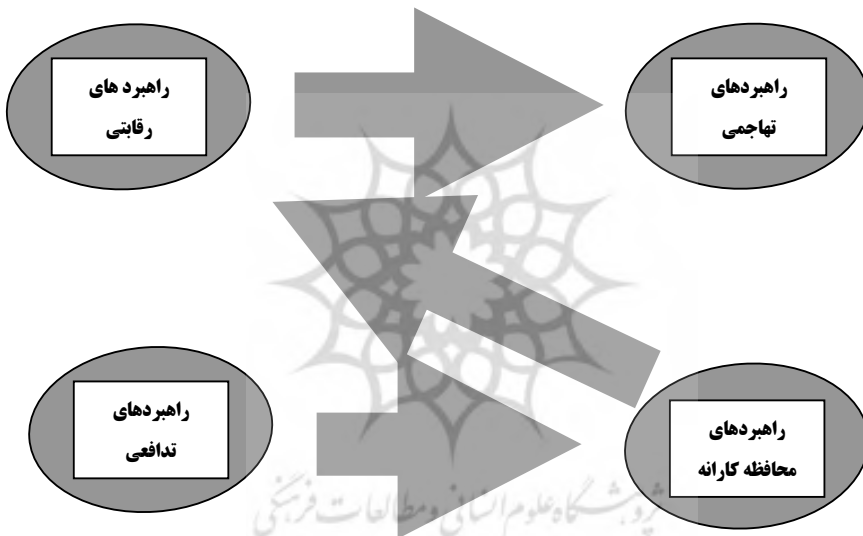
ایجاد رشد با تأکید بر خودکفایی محصولات راهبردی کشاورزی و مهار تورم، کاهش ضعف در بهره وری از منابع و جلوگیری از اتلاف منابع، برطرف کردن ضعف در مدیریت واردات، شناسایی راههای جدید برای مبادلات مالی و پولی و مقابله با مشکلات به وجود آمده از تحریم، ایجاد فضای مناسب کسب و کار، واپایش اقتصاد غیررسمی و قاچاق، رفع موانع سرمایه گذاری داخلی و صادرات، ایجاد تغییر در روشها از طریق اصلاح بهبود مستمر در برنامه ها، تقویت پول ملی و مهار تورم، رفع

ضعفهای اقتصادی از طریق ایجاد ظرفیت خودتکایی در داخل، کاهش وابستگی اقتصاد به نفت از طریق تقویت صادرات غیرنفتی، مدیریت درست فرایند پیوستن به سازمان تجارت جهانی در جهت هضم نشدن اقتصادهای برتر

۲-۹- پیشنهاد

با توجه به تحقیق انجام شده و نتایج حاصل، می‌توان مسیر توسعه راهبردهای تعامل بین‌الملل تجاری جمهوری اسلامی ایران و انجام اقدامات اساسی را به شرح نمودار شماره ۲ پیشنهاد داد:

نمودار شماره ۲ - مسیر توسعه راهبردها

منابع

- ۱- صحیفه نور (۱۳۸۶) (مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی)، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- ۲- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۶): **جامعه‌شناسی توسعه**، تهران، نشر نی.
- ۳- بنی‌اسد، رضا (۱۳۹۰)، **مدیریت راهبردی با تأکید بر جهاد اقتصادی**، تهران، دانشگاه امام صادق(ع).
- ۴- به‌کیش، محمدمهدی (۱۳۸۰): **اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن**، تهران، نشر نی.
- ۵- جعفری صمیمی، احمد و سینا کرم (۱۳۸۴): **جهانی شدن، شاخصها و جایگاه اقتصاد ایران**، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- ۶- حریری اکبری، محمد (۱۳۷۸): **مدیریت توسعه**، تهران، نشر قطره.
- ۷- خادمی، سیدموسی (۱۳۸۷): **بررسی و شناخت تهدیدات اقتصاد ملی و ارائه الگوی ارزیابی آنها**، رساله دکتری.
- ۸- خوش‌چهره، محمد (۱۳۹۱): **سایت تابناک به نقل از روزنامه خراسان**، ۹ مرداد.
- ۹- درخشان، مسعود (۱۳۹۱): **اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی در دانشگاه علم و صنعت**، بخش اقتصادی خبرگزاری فارس، ۲۹ اردیبهشت.
- ۱۰- صادقی یازندی، سیفاله (۱۳۸۵): **فرهنگ توصیفی اصطلاحات بین‌الملل و سازمان جهانی تجارت**، تهران، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.
- ۱۱- فرد آر، دیوید (۱۳۸۰): **مدیریت استراتژیک**، ترجمه علی‌اکبر پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، چاپ دوم، تهران دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- ۱۲- گریفین، رابرت (۱۳۷۸): **مروری بر جهانی شدن و گذار اقتصادی**، ترجمه محمدرضا فرزین، سازمان برنامه و بودجه، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- ۱۳- گلیپین، رابرت (۱۳۸۷): **اقتصاد سیاسی جهانی، درک نظم اقتصاد بین‌الملل**، ترجمه مهدی میرمحمدی، تهران، موسسه تحقیقات تدبیر اقتصاد.
- ۱۴- معلمی، سیدمهدی (۱۳۹۱): **مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه‌های اقتصاد اسلامی**، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی.
- ۱۵- هتنه، بزورن (۱۳۸۱): **تئوری توسعه و سه جهان**، ترجمه احمد موثقی، تهران، نشر قومس.
- ۱۶- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۶): **نظام اقتصاد علوی**، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

17- Finn, Edward(2000). **International Relations in a Changing World: A New Diplomacy?**, Perceptions, June-August

- 18- Gilpin, Robert (2001). **Global political Economy**, Princeton university press
- 19- Joseph S. Nye, J12; Robert O. Ethane (1971). **International Organization**, Vol. 25, Transnational Relations and World Politics, Summer

